

Charles Chaplin kertoo elokuvassaan Ritari Siniparta miehestä, joka työkseen huijaa ja tarvittaessa murhaa naisia. Monsieur Verdoux on toiminut pitkään pankkivirkailijana, mutta saanut 30-luvun taloudellisen laman aikaan potkut. Kun uutta työtä ei löydy mistään, hän elättääkseen perheensä perustaa kummallisen liikeyrityksensä.

Elokuvan kysymys on: onko rikollisina aikoina olemassa rikollisia? Kun käynnissä on toisen maailmansodan kaltainen yleismaailmallinen teurastus, tuntuu irvokkaalta vaatia yhtä ihmistä tilille teoistaan. ”Tämä on häikäilemätön maailma. Sodat, välikohtaukset, kaikki tuo on liikeyritystä. Konna tekee yhden murhan, sankari miljoonia. Numerot pyhittävät.”

*

Miksi ihmiset tappavat toisiaan? Miksi he käyttävät alkoholia ja polttavat tupakkaa? Miksi nuoriso riehuu kaduilla ja jalkapallokatso-
moissa?

Selitystä ihmisen tekemisille on totuttu hake-
maan ennen kaikkea ihmisen elämän biologisel-
ta tasolta. Ihmisen toiminnan katsotaan olevan
seurausta a) pyrkimyksestä saavuttaa mielihy-
vää ja b) pyrkimyksestä välttää mielipahaa, ja
asioiden hyvyyden ja pahuuden katsotaan riip-
puvan viime kädessä siitä, edistävätkö ne yksi-
lön biologista hyvinvointia vai haittaavatko ne
sitä. Biologiset tarpeethan lähes poikkeuksetta
luokitellaan ihmisen perustarpeiksi.

Tämä selitystapa on keskeinen sekä tutki-
muksessa että yhteiskunnallisessa käytännössä.
Alkoholin käyttö selittyy näin: Koska ihmiset
käyttävät tätä ainetta, siihen täytyy liittyä jota-
kin positiivista, joten tutkimuksen tehtävä on
ainoastaan selvittää, mitä tämä positiivinen
oikeastaan on (so. käyttävätkö ihmiset alkoholia
lievittääkseen ahdistustaan vai poistaakseen
stressiään). Jos myönteisiä seurauksia ei olisi tai

jos kielteiset seuraukset ylittäisivät myönteiset,
ihmiset eivät alkoholia käyttäisi. Oikeuskäytän-
tö puolestaan nojautuu ajatukseen, jonka mu-
kaan ihmiset eivät tee tekoa, josta seuraa ran-
gaistus. Jos ilmoitetaan, että varkauden teh-
neeltä ihmiseltä tullaan katkaisemaan käsi, ih-
miset eivät varasta.

Mutta ihmisethän varastavat? Ihmisethän
käyttävät alkoholia tilanteissa, joissa haitat mo-
ninkertaisesti ylittävät saavutetun hyödyn?

Palkkio—rangaistus-periaate tuntuu niin it-
sestään selvältä, että nämä ristiriitaisuudet on
täytynyt yrittää selittää siitä luopumatta. Ja
käyhän se: Jos ihmiset eivät toimi tämän peri-
aatteen mukaisesti, ei vika ole periaatteessa
vaan ihmisissä! Jos joku ei lopeta juomistaan
tilanteessa, jossa siitä ei seuraa mitään muuta
kuin ahdistusta, se johtuu siitä, että tämä joku
on alkoholisti, joka yksinkertaisesti ei kykene
lopettamaan juomistaan. Jos joku kaikista kiel-
loista huolimatta varastaa, se johtuu siitä, että
tämä joku on luonnevikaisena äärimmäisen ly-
hytjännitteinen eikä siksi kykene välitöntä mie-
lihyvää tavoittellessaan näkemään nenäänsä pi-
demmälle. Nyt tutkimuksen tehtävä on selvit-
tää, mikä tämä joissakin ihmisissä oleva vika
oikeastaan on.

Jos todellisuus ja teoria ovat ristiriidassa
keskenään, ei vika tietenkään ole todellisuudes-
sa vaan teoriassa. Ihmisen toiminta kytkeytyy
paitsi biologisiin myös psykologisiin tekijöihin;
ihminen on paitsi organismi myös *subjekti*, joka
hallitsee oman elämänsä tapahtumia.

*

Tullessaan tähän maailmaan ihminen joutuu
biologisesta kohdusta psykologiseen. Lapsi jou-
tuu aikuisen toiminnan sisälle, aikuisen, joka
huolehtii kaikista hänen tarpeistaan. Lapsen
kannalta aikuinen on jumalan kaltainen ihme-
olento: Kun lapsi itse ei hallitse kunnolla edes

omia käsiään, kykenee aikuinen — vieläpä hyvin vaivattoman näköisesti — hallitsemaan va-
loja ja ääniä, määräämään, onko vatsa täysi vai tyhjä, onko sängyssä vedenpaisumus.

Aikuisen opettaessa lapsi alkaa vähitellen itse hallita asioita: hän oppii käyttämään lusikkaa, veistä ja haarukkaa, kynää, kirjoituskonetta, vaatteita ja tuolia. Tässä vaiheessa lapsi muuttuu organismista subjektiksi. Muutoksen tärkeyttä ei epäile yksikään, joka on voinut todeta, millä antaumuksella lapsi vielä sadannen kerran kääntää katkaisijaa ihmetellen tekonsa ja syntyvän valkeuden välistä yhteyttä — *minäkö tuon sain aikaan?* Niin sanotussa uhmaiässä lapsi irtautuu lopullisesti psykologisesta kohdustaan. Kun aikaisemmin aikuinen on saanut opettaa lapselle asioita kädestä pitäen, haluaa lapsi nyt tehdä kaiken itse: minä puen päälleni, minä syön itse, minä annan pysähtymismerkin linja-autossa.

Subjektiviteetin synty merkitsee toiminnan selityserustan muuttumista. Lapsi, joka on juuri oppinut käyttämään levysoitinta, ei suostu uskomaan, että hänen pitää kesken soiton lähteä syömään ja sen jälkeen hampaiden harjauksen jälkeen nukkumaan ja että kaikki tämä on hänen ”omaksi parhaakseen”. Ei suostu uskomaan vaan alkaa kiukutella ja kaataa lautasensa, ja pinaattivelli sylissä istuva aikuinen alkaa miettiä, kuinka paha MBD hänen lapsellaan mahtaakaan olla. ”Oma paras” on todellisuudessa muuttunut. Ihminen voi olla biologinen organismi olematta subjekti, mutta ei voi olla subjekti olematta biologinen organismi, koska biologinen olemassaolo on psykologisen olemassaolon edellytys ja subjektiivinen olemassaolo hierarkisesti korkeammassa asemassa. Näin ihmisen toiminnan voidaan sanoa nousevan ennen kaikkea pakosta tuottaa ja kontrolloida oman elämän tapahtumia. Jos ihminen juomalla viinaa tai polttamalla tupakkaa kykenee hallitsemaan jonkin sellaisen tilanteen, joka muuten uhkaisi karata käsistä, hän juo viinaa ja polttaa tupakkaa, vaikka tietää näin vaarantavansa terveyden.

*

Tämä kenties selittää, miksi alkoholisti ei välitä terveydestään. Mutta miksi hän ei välitä myöskään oman elämänsä hallinnasta? Jos

oman elämän hallinta olisi ihmisen perustarve, ei olisi motivoimisen ongelmaa alkoholistien hoidossa.

Vastaus löytyy seuraavasta. Ihminen on paitsi biologinen organismi ja subjekti myös *persoonallisuus*, jonka toiminta kytkeytyy sosiaaliin yhteyksiin.

Kun subjektiivinen kehitys on ”loppu”, nuori osaa valtavan määrän asioita. Hän osaa paitsi syödä lusikalla ja pukea päälleen myös ajaa autoa, käyttää tietokonetta, polttaa tupakkaa ja käyttää alkoholia. Tällöin toimintojen välillä on pakko alkaa tehdä valintoja jo yksinkertaisesti siitä syystä, ettei kaiken tekemiseen ole aikaa. Osan toiminnoista on tiputtava pois, mutta samalla osan on noustava muita toimintoja tärkeämpään asemaan. Tämä johtuu siitä, että tietoinen subjekti ei toimi ilman syytä. Kävelmään opetteleva lapsi voi osaamisestaan nauttien kävellä tuntikaupalla ympyrää, mutta aikuinen kävelee vain mennäkseen jonnekin. Kävellä voi mennäkseen kauppaan, kauppaan voi mennä ostaakseen ruokaa, syöminen on energian keräämistä työntekoa varten, mutta miksi minä teen työtä? Mikä toiminnoista olisi niin tärkeä, että se riittäisi antamaan mielen ja merkityksen kaikille muille toiminnoille?

Toiminnot pitää asettaa tärkeysjärjestykseen. Merkittävää on, että subjektin itsensä kannalta kaikki toiminnot ovat *yhtä tärkeitä*. Oli reaktio mikä tahansa, se joka tapauksessa laajentaa subjektin mahdollisuuksia tuottaa tapahtumia, joten subjekti on tässä suhteessa paitsi kyltymätön myös kaikkiruokainen eikä mielellään luopuisi mistään toiminnasta. Miten asettaa tärkeysjärjestykseen asiat, jotka ovat yhtä tärkeitä?

Koska toimintoja ei voida asettaa tärkeysjärjestykseen suhteessa minään, on ne asetettava tärkeysjärjestykseen suhteessa johonkin minän ulkopuoliseen tekijään.

Subjektin muuttuessa persoonallisuudeksi minän tilalle nousee *sinä*. Nuori rakastuu ja yhtäkkiä luopuu innokkaasti tahdosta, jonka eteen hän on tehnyt niin paljon työtä. Teen mitä tahansa vuoksesi — sinun tahtosi on lakini:

”näin sinuun kasvoin kaikin pyrkimyksin,
jäit eloon maailmaani sinä yksin.”

(W. Shakespeare)

Persoonallisuuden kehittyessä sinä muuttuu: aikuinen elää lastensa vuoksi, liittyy luonnonsuojelijoihin jne. Oleellista on, että suhteessa sinään oma toiminta saa uuden merkityksen. Jos yhteisössä on kolme seppää mutta ei yhtään autonkuljettajaa, on minun ruvettava autonkuljettajaksi.

Toiminnat voidaan järjestää toisellakin tavalla. Jos sinua ei löydy, on pakko arpoa: valinnan saa minun puolestani tehdä sattuma tai *kohtalo*. Valinta on subjektin kannalta niin vaikea, että onnetonkin ratkaisu on parempi kuin ratkaisun puuttuminen. Siksi ihmiset odottavat ”merkkiä” ja niin helposti alistuvat olemaan synnynnäisiä alkoholisteja.

Sinä ja minä olemme *me*. Persoonallisuutena ihmisellä on perustarve voida sanoa *me* jostakin, oli se sitten *me* suomalaiset, meidän perhe, *me* Arsenalin kannattajat tai *me* juopot.

*

Subjektin toiminnan tasolla *kohteet* muodostavat sen polttoaineen. Toimintaa ilman kohdetta ei ole olemassa: On vaikea ajatella, ellei ajattele jotakin. Yhtä vaikeaa on toiminnan pitäminen jatkuvasti yhdessä ja samassa kohteessa: yrittäessään pitää ajatuksensa mahdollisimman kauan yhdessä ja samassa asiassa huomaa ennemmin tai myöhemmin ajattelevansa jotakin aivan muuta. Tässä suhteessa subjektin toimintaa voidaan verrata tuleen ja palamiseen: Ellei uusia kohteita ilmaannu, se sammuu.

Tämä tilanne olisi subjektille kuolemaa pahempi. Siksi erityisen *arvon* saavat toiminnat, joiden loppu on mahdollisimman kaukana. Kaikkein arvokkaimpia ovat toiminnat, joiden voi tajuta jatkuvan *koko elämän* ajan tai jopa sen yli, ikuisesti.

Ennen mentiin naimisiin ja oltiin naimisissa, kunnes kuolema erotti. Ennen lapset jatkoivat työtä omalla maatilalla loputtomiin. Ennen tavoitteena oli taivas, joka jakoi toiminnat syntisiin ja synnittämiin. Nyt avioliitot kestävät ikuisesti vain sarjakuvissa ja lapset muuttavat omiin koteihinsa. Rakkaus loppuu, muija jättää ja lapset lähtevät maailmalle, mutta perjantai tulee aina ja Ilves pelaa joka ikinen talvi jääkiekkoa.

Ihmisen subjektiviteettiin sisältyy valtava voima. Persoonallisuus antaa vastauksen kysy-

mykseen, mihin tämä voima käytetään. Jos toiminnan peruspiirre on kohteellisuus, on persoonallisuuden ytimen muodostavan dominoivan toiminnan, *työn*, peruspiirre päättymättömyys. Työ kytkee subjektin sosiaaliseen subjektiin.

Ihmisten välinen kanssakäyminen on pohjimmiltaan *yhteistoimintaa*, joka nousee yhteisistä tavoitteista. Onhan se tietysti kommunikaatiota, roolien esittämistä ja normien noudattamistakin, mutta nämä kaikki voivat johdonmukaisesti kehittyä ainoastaan osana yhteistoimintaa. Yhteinen tavoite on siksi keskeinen, että voidaan sanoa sosiaalisen vuorovaikutuksen surkastuvan sen puuttuessa. Kuvaava esimerkki on 1800-luvun aateliston tilaa käsittelevä kirjallisuus: Kun ei ole mitään tekemistä, ilmeet ja eleet tulevat uskomattoman tärkeiksi, elämä on tarkoituksetonta ja tyhjää, istumajärjestystä päivällispöydässä mietitään kaksi kuumakautta.

Koska yhteinen tavoite on näin keskeinen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, on selvää, että subjektin muuttuminen persoonallisuudeksi käy vaivattomimmin, jos yksilö voi tajuta oman toimintansa osana yhteistoimintaa. Mitä laajempi tämä tavoite on, sitä parempi.

Ihmiskunnan eräänlainen perusprojekti on ollut taistelu luontoa vastaan: hallat, maanjäristykset, kulkutaudit, kuivuus jne. ovat jatkuvasti uhanneet ihmisen olemassaoloa. Koska jokainen yksilö on joutunut taistelemaan omasta olemassaolostaan, hän on suhteellisen helposti voinut mieltää itsensä osaksi luontoa vastaan kampailevaa ihmiskuntaa. Luonnon hallinta on ollut kaukainen tavoite — jopa niin kaukainen, että se on mielletty joksikin jumalalliseksi: Jossakin ylhäällä on olento, joka hallitsee kaikkia maailman tapahtumia.

Ihmiskunnan historia on ollut tuloa lähemmäksi tätä täydellistä subjekta, subjektiviteetin alueen jatkuvaa laajenemista. Ihmisen ei enää tarvitse odottaa jumalan taivaasta lähettämää salamaa syyttääkseen tulen — hän syyttää sen itse tulitikulla. Sairauksista suuri osa osataan parantaa, ruokaa ja lämpöä riittää yllin kyllin. Nukuttaakseen itsensä ihminen ei enää rukoile van käyttä unilääkkeitä tai juo päänsä täyteen. Subjektiviteetti on niin kehittynyt, että voidaan sanoa tämän ihmiskunnan biologisen perusprojektin tulleen suoritetuksi: luonnon taholta ih-

mistä ei enää uhkaa mikään.

Biologisen projektin loppuminen on poistanut ”luonnollisen siteen” ihmisten väliltä ja muuttanut yksilön ja yhteiskunnan välisen suhteen. Yksittäisen ihmisen elämä ei enää ole taistelua jokapäiväisestä leivästä, mikä antaa kokonaan uuden merkityksen kysymykselle olemassaolon tarkoituksesta. Yhteiskunnallinen käytäntö sen sijaan toimii edelleen, ikään kuin mitään ei olisi tapahtunut. Tavoitteena on ennen kaikkea kansalaisten terveyden takaaminen poistamalla loputkin asiat, jotka sitä uhkaavat (rasvaiset ruoat, perunalastut jne.). Samalla oletetaan yksilöiden edelleen olevan valmiita työskentelemään terveytensä hyväksi, hyväksymään, että heidän olemassaolonsa tarkoitus on hampaiden harjaaminen ja bensisiin säästäminen. Kun ihmiset eivät näytä ymmärtävän omaa parastaan, käytetään voimakeinoja. Jos tieto siitä, että kaupunkien saastunut ilma vaarantaa ihmisten terveyden, ei saa ihmisiä lopettamaan sen hengittämistä, laaditaan laki, joka kieltää sakan uhalla ihmisiä hengittämästä.

Keskustelu on käyty — noidankehä on valmis:

”Taidan tappaa itseni?”

”Älä tapa!”

”Miksi en tappaisi?”

”Sinullahan on koko tulevaisuus edessäsi!”

”Niin on, mutta mitä minä sillä teen?”

”Voi hyvin!”

*

Biologisen projektin loppuminen on muuttanut monien sosiaalisten ilmiöiden luonteen. Irvokasta on, että luontoa syytetään Etiopian nälänhädästä, kun paikalle voitaisiin muuttamassa tunnissa lennättää yllin kyllin ruokaa ja vettä vaikka kylpyvedeksi. Ongelma ei enää ole tekninen eikä tuotannollinen vaan sosiaalinen ja poliittinen — asia ei ole kiinni osaamisesta vaan tahdosta. Tällainen ongelma on onneksi myös alkoholismi.

Ihminen psykologisena kokonaisuutena on subjekti. Tällöin psykologisiksi ongelmiksi voidaan nimetä tilanteet, joissa kyse on siitä, ettei yksilö osaa tehdä jotakin asiaa. Subjektin toiminta koostuu kahdesta tasosta, psyykkisestä ja käytännöllisestä toiminnasta. Näiden välinen perusero on siinä, että kun omia ajatuksia ja

tunteita on vaikea kontrolloida, useat praktisen toiminnan muodot ovat tahdonalaisia. Neuroosi on psykologinen ongelma, koska ihminen ei todellakaan hallitse pelkoaan. Alkoholismi ei ole psykologinen ongelma, koska jokainen ihminen *osaa* liikuttaa kättään ja siten myös olla liikuttamatta sitä ja koska alkoholi kulkeutuu suuhun vain, jos ihminen tarttuu pulloon ja juo siitä. Kyse ei ole osaamisesta vaan tahtomisesta; alkoholisti ei ole idiootti, joka ei hallitse käsiään. Hän ei lopeta juomistaan, koska ei ole mitään todellista syytä lopettaa: minkälaiseen rakentavaan sosiaaliseen toimintaan voi voimansa käyttää työtön, eronnut maalari?

Syyt eivät ole juopon päässä vaan päättömässä yhteiskunnallisessa käytännössä. Siksi alkoholistien hoito ei nykyisin keinoin onnistu — eikä siksi, että hoitohenkilökunta olisi ammattitaidotonta tai että kognitiivinen käyttäytymisterapia on keksitty vasta nyt. Jos potilas tulee sairaalaan jalka poikki, lääkäri laittaa jalan kipsiin ja se paranee. Jos potilas lähtiessään sairaalasta jää pihalla auton alle ja jalka katkeaa uudestaan, onko hoito epäonnistunut? Voidaanko potilas hoitaa niin, ettei hän takuulla enää koskaan kompastu, muuten kuin katkaisemalla hänen jalkansa ja istuttamalla hänet pyörätuoliin?

Ei ole sattuma, että terapeutit menetelmät ovat vuosien kuluessa vaihtuneet. 1800-luvulla hullu pistettiin kahleilla seinään kiinni ja manattiin pirut ulos. 1800- ja 1900-luvun taitteessa keksittiin ruveta hakemaan syytä lapsuudenkemuksista: Kun ihminen tiedostaa peniskateutensa, hän kenties voittaa ahdistuksensa ja lakkaa juomasta viinaa. 1930-luvulla ruvettiin kokeilemaan ryhmäterapiaa: Kenties suurin osa ongelmista johtuu siitä, etteivät ihmiset osaa olla toistensa kanssa. Ongelmat poistuvat, kunhan ihmiset oppivat olemaan jännittämättä toistensa seurassa. 1950-luvulla päädyttiin perheterapiaan. Huomattiin, ettei yhden ihmisen parantaminen riitä. Kun isä lakkasi juomasta, perheen ongelmat eivät haihtuneetkaan taivaan tuuliin vaan lisääntyivät. Yksilön lisäksi on nähtävästi hoidettava sitä sosiaalista todellisuutta, jossa hän elää. Jokohan tulossa on lähiöterapia?

Antiikin Kreikassa selitettiin aikanaan esi-
neiden liikkeitä jakamalla ne kahteen luokkaan: putoaviin ja kohoaviin esineisiin. Peruskysymys oli, mikä on se tekijä, joka erottaa nämä kaksi

esineryhmää toisistaan. Onko kenties putoavilla esineillä halu pudota ja kohoavilla halu kohota vai vaikuttavatko kummassakin ryhmässä erilaiset alkuaineet? Luonnontieteen kehittyessä kävi ilmi, ettei tällaisessa jaottelussa ole mitään järkeä. Jokainen esine voi sekä pudota että kohota; selitys tapahtuneelle ei ole esineessä itsessään vaan yleisissä painovoimaleissa.

Poikkeavaa käyttäytymistä on yritetty selittää jakamalla ihmiset kahteen luokkaan ja kysymällä, mikä on se tekijä, joka erottaa juopot, hullut ja hintit kunnan kansalaisista. Ettei vain olisi ylimääräinen X-kromosomi? Tai erilaiset lapsuudenkokemukset — jos äiti pudottaa lapsen pöydältä tämän ollessa oraalissa kehitysvaiheessa, tästä tulee juoppo, jos lapsi putoaa anaalisessa vaiheessa, hänestä tulee hintti.

Vaikkei ihminen ole kivi, tämä lähtökohta on virheellinen myös ihmistieteissä. Joka ikinen ihminen voi tulla hulluksi ja olla tulematta, joten selitys ei löydy ihmisen sisältä vaan yleisistä sosiaalisista painovoimaleista. Jos laiva kaatuu keskellä merta ja veden varaan joutu-

neista matkustajista osa hukkuu ja osa pysyy pinnalla, kuka menee väittämään, että pinnalla pysyneet olivat kaikki luonteeltaan tasapainoisia uimamaistereita ja hukkuneet kaikki laivassa jo huonoon seuraan joutuneita uimataidottomia veden väärinkäyttäjiä?

*

Mihail Lermontov kertoo teoksessaan *Aikamme sankari* miehestä, joka ajelehtii paikasta toiseen saaden aikaan milloin minkinlaista tuhoa. Grigori Aleksandrovits Petsorin on tyyntynyt ja kyllästynyt kaikkeen: ”jos on kuoltava kuollaan pois”. Voimaa tältä ihmiseltä ei puutu, mutta mihin voiman käyttäisi? ”Palaan mielessäni menneisyyteen ja kyselen tahtomatani itseltäni: miksi olen elänyt, mitä tarkoitusta varten olen syntynyt? Niin — jokin tarkoitus varmaan on ollut olemassa ja se on epäilemättä ollut korkea, sillä tunnen sielussani suunnattomia voimia.”

English Summary

Klaus Weckroth: Aikamme sankarit (The Heroes of our Time)

The present article discusses the background of deviant social behaviour.

Man's actions have always been explained on the basis of biological factors: man is thought to strive a) to attain pleasure and b) to avoid distress. This concept is considered so self-evident that conflicting observations (e.g. the use of alcohol, which increases rather than alleviates anxiety, or theft regardless of punishment) have caused researchers to suspect that something is wrong not with the theory but with particular individuals. Even an alcoholic would stop drinking when the disadvantages outweighed the advantages — if only he could.

If there is a conflict between reality and theory,

reality certainly is not at fault.

Above all else, man's actions are determined by psychological and social factors. As a subject, man controls reality and the events in his life. For instance, if smoking cigarettes helps a person through a distressing situation, he will smoke despite the obvious health risks. It is personality which links man to other subjects. Action linking the subject's goals with those of cooperative effort rises to the status of dominant action, work. Thus it is social reality which in the end dictates the direction of individual subjects' tremendous strength.

It is unnecessary to ask the cause of anti-social actions in a society where it is difficult, even partly impossible, to act according to society's standards.

Alkoholipolitiikka Vol. 50: 182—186, 1985